

УДК 72.01

О.О. Єрошкіна

*Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, Україна***АРХІТЕКТУРНИЙ РОЗВИТОК САКРАЛЬНОГО ОБРАЗУ МІСТА ХАРКОВА**

Сакральний просторовий образ міста є взаємопов'язаною багаторівневою системою утвореною топонімікою міського ландшафту: сукупністю діючих храмів, структурою монументів, пам'ятників та дизайном стріт-арту (муралій). Ці складові визначають унікальність образу міста й перебувають у стані постійної змінності. Сакральний просторовий образ міста Харкова особливо швидко змінюється зараз, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, і потребує чіткої визначеності.

Ключові слова: образ міста, дизайн, стріт-арт, топоніміка, міський ландшафт

Вступ

Вагомою частиною архітектурного розвитку сакрального образу міста Харкова є муралі. Відповідно важливими функціями муралів є створення нових маршрутів та форм взаємодій із простором. Муралі стають новими для простору об'єктами, але також й творять свій власний «мета-простір» порушуючи або змінюючи традиційні просторові диспозиції. Здатність муралів створювати нові просторові орієнтири означають, що вони змінюють та перевертають існуючі просторові диспозиції. Новий «стріт-арт маршрут» може не просто доповнювати чи надбудовувати історичний образ районів чи місцевості, а й повністю змінити його, відсунути на задній план. Він може створити новий образ сакрального образу міста, який з рештою замінить старий. Муралі наділенні серйозною здатністю змінювати навколишній простір. Варто залучати до планування подібних проектів ширші експертні кола – архітекторів, мистецтвознавців, істориків та громаду, яка є носієм історичного образу міста.

Постановка проблеми

Архітектурне втілення сакрального образу міста є вирішальним у визначенні його індивідуальності. На сучасному етапі розвитку відбувається перегляд сакральної образності міста – з заміною і збагаченням образних рядів. По-перше, повертається втрачена протягом ХХ ст. церковна православна образність, - з відбудовою численних храмів. По-друге, продовжується заміна пам'ятників встановлених протягом ХХ ст.. По-третє, в оновленні сакрального образу Харкова бере участь також і сучасний дизайн (стріт-арт, муралії) сакральна образність стає складною й різноманітною. З'являються і створюються нові образні ряди. Їх наповнення потребує різнобічного та різнорівневого дослідження й програмування.

Огляд використаної літератури

Дослідження виконано на тлі різних за характером і змістом джерел, із сумлінним врахуванням праці кількох дослідників. Питання

втілення муралів розглянуто в роботах вітчизняних архітекторів таких як: А. О. Єпіфанов, О. І. Розсоха. В цілому питання розвитку сакрального образу міста знайшло відображення у роботах: Г. І. Лаврика, В. І. Кравця, Д. Ю. Лейбфрейда, М. І. Розенфельда, А. Г. Парамонова.

Виклад основного змісту

У формуванні сакрального образу Харкова протягом ХХ ст. сталися суттєві зміни, пов'язані з принциповою зміною образних уявлень. Акценти було зміщено з образного ряду церковних будівель православної конфесії, - з винищенням первинної більшості храмів і як наслідок – зміни функціонального призначення десятків церковних майданів.

Зараз ситуація принципово інша – інтенсивно поновлюється сакральний сенс міських просторів. Проте на фоні значного зростання території міста сакральний зміст міського простору багато в чому втрачений. Це, перш за все, стосується великих периферійних міських районів, де сакральна складова міського простору втрачена, а її зміст зміщено з церковної складової на пам'ятники ідеологізованого змісту, які зараз інтенсивно замінюються пам'ятниками новітнього стану, пов'язані з іменами діячів української культури.

Просторова сакральна структура міста являє собою складне багаторівневе сполучення на рівні природного ландшафту та його топоніміки, міську структуру розповсюдження та поширення на мережу міських монументів та вибагливі утворення арт-дизайну. Сакральна структура міста є цілісним утворенням, що має властивості органічного розвитку. На протязі століть сакральна структура міста має тенденції до поступового ускладнення й спротиву руйнації. Міське сакральне ціле у кожній сакральній складовій являє унікальну цілісність, неповторну на кожному рівні.

Складність ситуації Харкова, як найбільшого українського міста, полягає у необхідності поновлення сакральної цілісності міста на кожному структурному рівні: топонімічному, храмовому, монументальному та дизайнерському. У кожній сакральній складовій міста існує унікальна проектна цілісність.

Отже, монументи радянської епохи замінюють не на сакральні пам'ятники, які пов'язані з періодом вільного й природного розвитку національної культури. Принципові зміни сакрального образу Харкова виявляються у рішучих замінах міської топоніміки, що зафіксовані у радикальних змінах назв з близького міських вулиць та майданів, які розпочалися з проголошення держаної незалежності України (1991 р.). Ці зміни відбиваються у програмі образотворчого ряду міського дизайну, реалізовані на площинах глухих брандмауерних стін (портретні зображення видатних харків'ян – Л.Ф. Бикова, Гризодубова, Гурченко, Шульженко та інших).

Засоби стріт-арту, виконаного відомими художниками, оживлюють міський простір, надаючи йому конкретного змісту. Втім, процес нової сакралізації міського середовища відбувається уповільнено запиняючи досі без змін навіть головні міські вузи (зокрема – майдан Свободи).

Демонтаж колишніх символів відбувається на фоні запеклої політичної боротьби і протистояння. Повільно відбувається й архітектурне укрупнення досі не за торкнутих сакральною монументалізацією головних міських магістралей, з яких перспективи монументальних змін зберігають вулиці Клочківська та Шевченка. Слід зазначити максимальні перспективи сакральної монументалізації, що залишаються на фоні міського ландшафту за комплексом харківської політехніки й журавлівськими схилами. Суттєві перспективи з крупномасштабних перетворень зберігаються й за вузлами міських транспортних «воріт» - площею південної залізниці й транспортним авто-залізничним вузлом левади (за проспектом ім. Гагаріна). З розвитком сакрального образу Харкова пов'язана розбудова цілого ряду вузлів за майданами Конституції та Свободи, центру Павлова Поля та Саржиного Яру. Саме в цих вузлах недостатньо досі розвинуті просторові церковні і сакральні функції.

Отже головною складовою просторового сакрального образу Харкова є розбудови планувальних вузлів вуличної мережі, що склалися протягом минулого століття й у перші десятиліття XXI ст..

Другою складовою розвитку є рішучі зміни міської топоніміки у назвах близько двохсот майданів, вулиць. Зі змінами у топоніміці пов'язані зміни у структурі пам'ятників міста.

І нарешті, ще однією складовою сакрального розвитку є швидка розбудова об'єктів міського дизайну, так звані муралії та живопис монументального стріт-арту – шрифтові та живописні композиції, виконані у промислових вузлах, що склалися, наповнюються візуальним змістом у зв'язку з історичною пам'яттю, пов'язаною з іменами та діяльністю видатних харків'ян.

Усі ці структурні зміни сакральних образів є своєрідним очищенням сакрального змісту, поглибленням історичної пам'яті, виміри якої були суттєво ампутовані протягом радикальних змін драматичної історії XX ст. Міському середовищу потрібне насичення новітньою історією.

Просторовий образ сакральної архітектури визначається:

1. Мережею поновлених церковних майданів;
2. Потенціалом оновленої міської топоніміки;
3. Дизайном стріт-арту (муралій) забудови;
4. Оновленою мережею міських монументів.

Низки церковних майданів завершують розвиток просторової сакральної структури міста вздовж головних магістралей та проспектів Гагаріна, Московського, Науки, Перемоги і вулиць Полтавський шлях, Клочківської, Сумської, Пушкінської, Астахова, Котлова.

Церковні майдани продовжуватимуть розвиток сакральних міських вузлів, розбудову яких було припинено протягом XX ст., й поновлять виразний силует Харкова, значно збіднілий продовж минулого століття.

Важливим аспектом є розбудова церковних майданів вздовж східних міських магістралей – Салтівського шосе, Московського проспекту та вулиці Академіка Павлова і Шевченка. Вздовж цієї магістралі сакральні акценти особливо виразні на протязі журавлівських схилів, найбільш виразної харківської форми ландшафту. Саме тут протягом XXI ст. доцільно створити виразний силует сакральних просторових вузлів, поєднаних з характерними формами історичного ландшафту. Процес формування потужних просторових сакральних вузлів вже розпочався наприкінці XX - початку XXI ст. й продовжуватиметься надалі.

Відновлення церковних майданів вздовж головних магістралей міста (пр. Московський, пр. Науки, Салтівське шосе, вул. Героїв праці, вул. Полтавський шлях, вул. Сумська, вул. Пушкінська). Одноманітність просторової побудови головних вулиць та магістралей має бути подолана влаштуванням низки масштабних майданів, що утворюють ланцюг церковних площ (зруйнованих протягом XX ст.). Відновлення силуетного різноманіття й масштабне перейменування об'єктів міської топоніміки близько 200 назв вулиць та майданів створюють сакральний зміст забудови. Глухі «торці» забудови, що склалися історично (XX - XXI ст.) та створеної у XXI ст. додають різноманіття головним магістралям та майданам у провідних міських вузлах.

Просторовий дизайнерський сакральний образ Харкова почав вирішуватися у застарілій проблемі глухих брандмауерів, з реалізацією програми стріт-арту, портрети відомих харків'ян та артистів (Биков, Гурченко, Фатеева) включено до міського інтер'єру.

З реалізацією програми декомунізації почали звільнятися п'єдестали монументів радянської пори. На зміну звичним образам вождів та героїв приходять незвичайні образи пам'ятників присвячені історичним особам (кінний монумент легендарному козакові Харку на початку пр. Науки встановлення монументів). Ця програма встановлення монументів легендарним історичним особам, ще на самому початку реалізації, потребує узгодження, щодо доцільності встановлення нових пам'ятників у первинних ключових місцях та просторових вузлах

міста. Так, досі не заповнені простори міських «воріт» у майданах біля залізничних та автовокзалів.

Сакральний просторовий зміст визначається структурою міського ландшафту, що має певний зв'язок з давньою топонімією. Більшість унікальних ландшафту зафіксовано добре відомими та вже призабутими.

Сакральний образ міста тісно пов'язаний з його планувальною структурою, що склалась історично. Структуру природного ландшафту зафіксовано розташуванням храмів, тому церкв деформована унікальний харківський ландшафт. Втрачаються органічні ознаки міської структури, тому сакральні ознаки міської просторової структури необхідно повернути.

Висновки

Отже, просторовий розвиток сакрального образу розвивається за рахунок подальшої розбудови:

- Церковних вузлів православних храмових комплексів;
- Будівництва пам'ятників-монументів національної спадщини та дизайну;
- Стріт-арту за головними міськими магістралями та історичним середовищем.

Така багаторівнева структура сакральної образності дозволить створити новітній синтетичний просторовий образ міста.

Література

1. Православные святыни Харьковщины. – Харьков: 2012. – 100с., илл.
2. Православные храмы и монастыри Харьковской губернии 1681-1917г.г. Альбом-каталог. / Сост. и авт. предисл. А. Парамонов. – Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007. – 346с., илл.
3. Розенфельд, М. Харьков. Ретрогеография. Фотоальбом. – Харьков: Фолио. 2013. – 160с., илл.
4. Станислав Шварц. Путешествие в провинциальную столицу. Прогулки по старому Харькову. – Харьков: «Факт», 2015. – 244с., илл.

References

1. The Greek Orthodox Church Sacres of Kharkowland.– Kharkow: 2012. – 100p.p., il.
2. The Greek Orthodox Church Temples & Monasters of Kharkow Govenorship. 1681-1917. Album-Catalogue./A. Paramonow, Ed. / Kharkow: Kharkow Private Museum of Citystead , 2012. - 348p.p., il.
3. M. Rosenfeld Kharkiv . Retrogeografiya . Fotoalbm.- Kharkov: Folio . 2013. - . 160s , il.
4. Shwartz, Stanislav. A Journey to the Provincial Capital. – The Walkes on the Old Kharkow. – Kharkow, “Fact”: 2015. 244p.p., il.

Рецензент: д-р архітектури, проф. Древаль І. В., Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, Харків.

Автор: ЄРОШКІНА Олена Олександрівна
кандидат архітектури, доцент
Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

АРХИТЕКТУРНОЕ РАЗВИТИЕ САКРАЛЬНОГО ОБРАЗА ГОРОДА ХАРЬКОВА

Е.А. Ерошкина

Харьковский национальный университет городского хозяйства им. О.М. Бекетова, Украина

Пространственный сакральный образ города представляет собой взаимосвязанную многоуровневую систему образованную топонимикой городского ландшафта совокупностью действующих храмов, монументами и памятниками, и дизайна стрит-арта (муралей). Эти составляющие определяют уникальность образа города и находятся в состоянии постоянной изменчивости. Сакральный пространственный образ города Харькова, особенно быстро изменяется именно теперь, в конце XX – в начале XXI века, и требует четкой определенности.

Ключевые слова: образ города, дизайн, стрит-арт, топонимика, городской ландшафт

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF SACRAL SPACE OF CITY OF KHARKOV

E. Eroshkina

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Sacral space of city is intercommunicated multilevel system that created toponymy of urban landscape the aggregate of working templates and design of street-art (muraliens) and structure of city monuments and statues. Those components determine of unique qualities of city image and in constant virility. Sacral space of city of Kharkov is variable now in the end of XX century and demands of clear determination.

Thus, spatial development sacred image developed through further development:

- Church nodes Orthodox temples;
- Construction monuments, monuments of national heritage and design;
- Street art by major urban thoroughfares and historic environment.

This multilevel structure of sacred imagery will create new synthetic spatial image of the city.

Keywords: space of city, design, street-art, toponymy, urban landscape